

УДК 378.137

*Олександр Кобилянський,
Світлана Королевська*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРИ ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІН ЦИКЛУ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку будь-якої країни пріоритетним напрямом стає підвищення якості робочої сили і регулювання економічної активності всього населення: створення механізму розвитку й управління людськими ресурсами; удосконалення системи безперервної освіти на основі постійної взаємодії ринків праці й освітніх послуг із використанням інноваційних методів професійного навчання. Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти [3], до складу пріоритетних напрямів державної політики входять особистісна орієнтація освіти, розвиток системи безперервної освіти та навчання впродовж життя, інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів. Ці принципи використовуються при підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації за робітничими професіями у професійно-технічних навчальних закладах; підготовці спеціалістів у вищих навчальних закладах і при навчанні та підвищенні кваліфікації працівників і посадових осіб.

Варто зазначити, що висока кваліфікація працівника – це запорука не лише належної якості його роботи, а і безпеки його професійної діяльності. Низька кваліфікація, недостатня обізнаність працівників із питаннями охорони праці та безпечними методами роботи стали причинами понад 70% нещасних випадків. Зменшення їх кількості можна досягти за рахунок удосконалення системи професійно-технічної та вищої освіти, завданням якої є формування у працівників професійних компетенцій щодо дотримання безпечних умов праці впродовж усієї трудової діяльності.

Проблеми формування професійної компетентності студентів розкриті у працях В. Байденко, Ю. Балашова, Г. Васильєвої, Г. Васяновича, А. Власенкова, Р. Гуревича, Г. Гуторова, Г. Ібрагімова, В. Кальнеї, Г. Кашканової, В. Петрук, В. Пікельної, В. Сапронової та ін. Більшість цих досліджень присвячено проблемам формування у студентів сукупності компетенцій під час викладання загальнонаукових або технічних дисциплін. У понятті “компетентність” підкреслюються такі якості, як інтегративний і творчий характер, висока ефективність результату, орієнтована на практику освіта, формування мотивації самовдосконалення, академічна і трудова мобільність тощо.

Мета статті – розглянути практичні аспекти формування у працівників професійних компетенцій щодо дотримання безпечних умов праці.

Система професійного розвитку працівників включає такі складові: професійне навчання і підтвердження кваліфікації працівників. До її основних завдань відносяться: забезпечення виробництва кваліфікованою робочою силою та поліпшення якості робочої сили відповідно до потреб сучасного виробництва. Головними проблемами, що стримують розвиток професійного розвитку персоналу в Україні, є: низька відповідальність роботодавців за рівень професіоналізму та кваліфікації працівників; небажання або економічна неспроможність значної кількості малих та середніх підприємств витратити на це кошти за відсутності державної підтримки роботодавців відповідно до потреб сучасного виробництва; відсутність ефективних механізмів стимулювання зацікавленості роботодавців України у підвищенні професійного рівня працівників; низька мотивація працівників до підвищення свого професійного рівня та відсутність системи його оцінювання; необхідність ліцензування освітньої діяльності підприємств, установ та організацій [5].

Починаючи з 2000 року, в Україні на державному рівні здійснюються заходи щодо відновлення й активізації функціонування системи професійного навчання працівників, сприяння підприємствам в організації професійного навчання кадрів на виробництві. Якщо у 2001 р. підвищенням кваліфікації було охоплено 6,9% від кількості штатних працівників, то у 2011 р. – 9,1% від їх кількості (один раз на 11 років). У країнах ЄС періодичність підвищення кваліфікації працівників становить близько 5 років, в Японії – від одного до півтора року [5].

Прийнятий Верховною Радою України Закон “Про професійний розвиток працівників” № 4312-VI від 12 січня 2012 р. став важливим етапом удосконалення в Україні системи професійного розвитку працівників. Значений законодавчий акт вперше регулює діяльність системи професійного навчання працівників і передбачає створення системи підтвердження їхньої кваліфікації. Він визначає засади функціонування системи професійного розвитку працівників, що охоплює професійне навчання, управління у цій сфері, атестацію, фінансування заходів щодо забезпечення їхнього професійного розвитку тощо. На якості професійного навчання персоналу підприємств, його результативності, мотивації працівників до участі у навчальних програмах негативно позначається відсутність системи безперервної професійної освіти працівників упродовж життя, адже навчання у професійно-технічних навчальних закладах і підвищення кваліфікації працівників, які мають значний життєвий і професійний досвід, здій-

снюється практично за одними навчальними планами та програмами і переважно за шкільною системою. Не позбавлене цього недоліку і навчання з охорони праці. Так, типова навчальна програма нормативної дисципліни “Охорона праці” для підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації за робітничими професіями у професійно-технічних навчальних закладах складається з 6 тем, а програма навчання з питань охорони праці посадових осіб відрізняється від неї двома темами.

Прийнятим законом визначені основні напрями діяльності роботодавців у сфері професійного розвитку працівників, серед яких вперше на законодавчому рівні закріплено зобов’язання роботодавця щодо забезпечення підвищення кваліфікації працівників безпосередньо у роботодавця або в навчальних закладах, як правило, не рідше, ніж один раз на п’ять років. Зазначена норма не погоджена з вимогами Закону України “Про охорону праці” № 229-IV від 21 листопада 2002 р., яким передбачено проведення навчання та перевірки знань не рідше 1 разу за 3 роки.

Питання оцінки якості працівників підприємств, підтвердження відповідності їхньої кваліфікації встановленим вимогам на сьогодні є досить гострим для нашої країни. У розвинених європейських країнах система оцінки персоналу є однією з найбільш важливих складових його професійного розвитку, відповідно до результатів якої визначаються обсяги та напрями професійного навчання працівників.

На сьогодні на підприємствах України в основному використовується так звана неформальна оцінка працівників, яка здійснюється безпосереднім керівником з урахуванням їхніх виробничих досягнень, продуктивності праці. Проте зазначене оцінювання носить певною мірою суб’єктивний характер, оскільки на оцінку працівника часто впливають його особистісні відносини з керівником. Відповідно ефективна система професійного розвитку працівників не може бути створена без запровадження об’єктивної системи оцінки персоналу. Найбільш поширеними процедурами оцінки працівників на сьогодні є їх атестація та сертифікація.

Запроваджена в Україні атестація працівників передбачає визначення відповідності працівників вимогам, встановленим на виробництві. Тобто атестація є формою внутрішньої оцінки працівників підприємства і здійснюється комісією, яка призначена керівництвом, а її результати використовуються лише на ньому.

Тому важливим для України залишається формування системи незалежного оцінювання працівників – системи підтвердження кваліфікації. Найбільш поширеною формою підтвердження кваліфікації працівників є сертифікація, суть якої полягає у визначенні відповідності професійних

знань, умінь і навичок працівника законодавчо встановленим вимогам, у тому числі міжнародним, спеціально створеним незалежним органом із сертифікації. Запровадження сертифікації працівників передбачене Законом “Про підтвердження відповідності”, яким передбачається сертифікація персоналу в контексті сертифікації продукції. Можна визначити два види сертифікації: обов’язкова та добровільна. На сьогодні в Україні сертифікація працівників на право здійснення ними певного виду діяльності чи робіт визначена для незначної кількості категорій працівників (аудиторів, архітекторів тощо). Важливим напрямом системи добровільної сертифікації може стати проведення незалежної кваліфікаційної атестації випускників вищих і професійно-технічних навчальних закладів, що сприятиме підвищенню якості їхньої професійної підготовки.

Практичним прикладом успішної реалізації вимог зазначеного закону щодо професійного розвитку працівників стало запровадження у Вінницькому національному технічному університеті вже понад 15 років тому основних принципів програми “Освіта і професійна підготовка – 2010”, якою був передбачений перехід вищих навчальних закладів на триместрову систему навчання, коли 2 триместри – теоретичні, а один – виробничий. Завдяки її реалізації всі студенти впродовж перших двох курсів отримують, відповідно до ліцензії МОН України, одну з 18 робітничих професій: слюсар-ремонтник, контролер верстатних і слюсарних робіт, монтажник і регулювальник радіоелектронних апаратів і приладів, слюсар із ремонту автомобілів, слюсар-електромонтажник, токарь, муляр, штукатур, маляр, електрогазозварник, слюсар КВП та А тощо, які відповідають майбутнім інженерним спеціальностям.

Відповідно до наказу МОН України “Про затвердження типової базової структури навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах” № 24 від 21 січня 2010 р., складовими професійної підготовки є загальнопрофесійна, професійно-теоретична та професійно-практична підготовки. До загальнопрофесійної підготовки внесені такі предмети, як “Основи правових знань”, “Основи галузевої економіки і підприємництва”, “Правила дорожнього руху” та інші, при вивченні яких розглядаються питання, безпосередньо пов’язані з охороною праці. Професійно-технічна підготовка передбачає: виробниче навчання у навчальних майстернях, лабораторіях, навчально-виробничих дільницях, навчальних господарствах, полігонах і безпосередньо на робочих місцях підприємств; виробничу практику на робочих місцях на виробництві чи у сфері послуг. У складі предметів професійно-технічної підготовки в обсязі 30 годин вивчається “Охорона праці”. По закінченню навчання сту-

денти складають іспити комісії навчального закладу, до складу якої входять фахівці державних органів енергонагляду й охорони праці.

У визначені графіком навчального процесу терміни (II курс – 6 триместр, III курс – 8 триместр) студенти проходять робочий триместр на підприємствах, в організаціях, установах і фірмах різних форм власності у різних регіонах України відповідно до набутих ними робітничих професій і чинного законодавства про працю. У зв'язку з потребою формування у них професійних компетенцій зі створення безпечних умов праці у вищих навчальних закладах здійснюється вивчення дисциплін циклу безпеки життєдіяльності (БЖД). Формування у студентів компетентності з безпеки життя та діяльності людини відбувається за умови використання принципів наступності та неперервності навчання (рис. 1).

Рис. 1. Структурна схема міжпредметних зв'язків дисциплін циклу БЖД при формуванні професійних компетенцій у системі неперервної освіти

Розроблений у 2011 р. Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України комплекс типових навчальних програм із нормативних дисциплін “Безпека життєдіяльності”, “Основи охорони праці”, “Охорона праці в галузі” та “Цивільний захист” передбачає формування у майбутніх фахівців загальнокультурних і професійних компетенцій із безпечної життєдіяльності [6]. Відповідно до структурно-логічної схеми навчання дані нормативні дисципліни вивчаються на III – V курсах у певній послідовності.

Провідне місце займає навчальна дисципліна “Безпека життєдіяльності”, оскільки вона є дисципліною, що використовує досягнення та методи фундаментальних і прикладних наук із філософії, біології, фізики, хімії, соціології, психології, екології, економіки, менеджменту тощо. Однією з професійних компетенцій у виробничо-технологічній діяльності, які виховує дисципліна “Безпека життєдіяльності”, є здатність орієнтуватися в основних методах і системах забезпечення техногенної безпеки, обґрунтовано вибрати відомі пристрої, системи та методи захисту людини і природного середовища від небезпек.

Дисципліна “Основи охорони праці” розвиває цю компетенцію і вчить обґрунтовувати вибір безпечних режимів, параметрів, виробничих процесів і вміти проводити заходи щодо усунення причин нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві. Ця дисципліна вивчається разом з основними дисциплінами професійно орієнтованого циклу, коли майбутні фахівці набувають достатнього уявлення щодо умов їхньої майбутньої професійної діяльності.

Дисципліна “Охорона праці в галузі” передбачає вивчення актуальних питань охорони праці для конкретної галузі господарської, економічної та науково-дослідної діяльності з урахуванням особливостей майбутньої професійної діяльності випускників, а також досягнень науково-технічного прогресу. Засвоївши цю дисципліну, студенти, опираючись на знання та вміння з дисциплін професійно орієнтованого циклу, повинні вміти обґрунтовувати та розробляти безпечні технології в галузі своєї діяльності, розробляти та проводити заходи щодо усунення причин нещасних випадків, із ліквідації наслідків аварій на виробництві.

Принципи неперервності та наступності реалізуються і при вивченні дисциплін “Безпека життєдіяльності” та “Цивільний захист”, оскільки після вивчення дисципліни “Безпека життєдіяльності” студент повинен вміти оцінювати сталість функціонування об’єкту господарювання в умовах надзвичайних ситуацій та обґрунтовувати заходи щодо її підвищення, а також вміти забезпечити виконання комплексу робіт на об’єкті з попередження виникнення цих ситуацій, локалізації та ліквідації їхніх наслідків. Ці знання та вміння поглиблюються при вивченні дисципліни “Цивільний захист”. Після її засвоєння студенти за аналогією з дисципліною “Охорона праці в галузі” повинні вміти самостійно досліджувати умови виникнення і розвитку надзвичайних ситуацій і забезпечувати скоординовані дії щодо їх попередження на об’єктах господарювання, розробляти та впроваджувати превентивні й оперативні ходи цивільного захисту.

Поглиблення спеціальних знань, зокрема з охорони праці, керівників і фахівців різних галузей економіки шляхом підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів здійснюється у створених у ВНТУ центрах: підвищення кваліфікації керівників організацій та установ, підвищення кваліфікації в галузі енергетики, підвищення кваліфікації з сучасних комп'ютерних технологій. Важливою складовою формування професійної компетентності студентів і фахівців у аспекті підвищення власного рівня безпеки на виробництві є вдосконалення технології викладання дисциплін циклу БЖД, в основу якої покладений модульний принцип навчання.

А. Чабан зазначає, що зростання ролі людського фактора в сучасній економіці, яка більшою мірою базується на наукомістких технологіях та кваліфікаціях високих рівнів, висуває підвищені вимоги до компетентності фахівців [7, с. 39]. Дослідник вважає, що компетентність – це реальна здатність індивіда досягати заданого результату роботи або мети, що більше характерне саме модульному навчанню. В. Пікельна також акцентує увагу на впровадженні у професійно-технічних навчальних закладах інноваційних технологій, серед яких головним є модульне навчання [4]. О. Максимович наголошує, що впровадження відкритого професійно-технічного навчання в навчальний процес дає змогу переважно самостійно й індивідуально здобути робітничу професію. За таких умов зміст навчання і його темп залежать від особливостей слухача. У даному разі кожен студент має працювати за своєю індивідуальною програмою [2].

Модульна технологія професійного навчання не виключає традиційну, але є менш затратною, добре адаптується до дистанційного навчання з використанням глобальної мережі Internet [1]. В її основу покладена концепція “фактора компетентності”, а не “фактора часу”, що більше відповідає ринковим умовам і дає можливість скоротити витрати і час на проведення навчання. Практичні навички можуть відпрацьовуватись у лабораторіях кафедр охорони праці (безпеки життєдіяльності або цивільного захисту), де слухач може опрацювати навчально-виробничі завдання, спрямовані на набуття знань, умінь і навичок, що не можуть бути набуті ним самостійно.

Багаторічний досвід підтвердив змістовність такої форми навчання, яка повністю відповідає головним принципам входження в європейський освітній простір, європейським стандартам надання вищої освіти і, як наслідок, створює студентам університету кращі стартові можливості на ринку праці. Набуття професійних компетенцій передбачає формування умінь з організації ефективного технологічного процесу з безпечними умовами праці. Тому в студентів вже з першого курсу формується активна позиція щодо практичної реалізації принципів пріоритетності охорони життя та здо-

ров'я працівників стосовно результатів виробничої діяльності, співробітництва з роботодавцем із реалізації заходів із покращення умов праці тощо. Потребують подальших досліджень питання розробки критеріїв оцінювання та створення на державному рівні незалежних органів для підтвердження результатів неформального професійного навчання працівників.

Посилання:

1. *Кобилянський О. В.* Теоретико-методичні основи навчання безпеки життєдіяльності студентів економічних спеціальностей у вищих навчальних закладах : монографія / *О. В. Кобилянський*. — Вінниця : ВНТУ, 2012. — 590 с.
2. *Максимович О.* Модульно-рейтингова технологія навчання у вищій школі / *О. Максимович*. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.lnu.edu.ua>.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // *Освіта*. — 2001. — № 60–61. — С. 1–5.
4. *Пікельна В.* Модульне навчання у професійно-технічних навчальних закладах / *В. Пікельна* // *Професійно-технічна освіта*. — 2002. — № 1. — С. 8–11.
5. *Теличко К.* Важливий етап у сфері формування та удосконалення системи професійного розвитку працівників на виробництві / *К. Теличко* // *Охорона праці*. На допомогу спеціалісту з охорони праці. — 2013. — № 7. — С. 37–44.
6. Типові навчальні програми нормативних дисциплін “Безпека життєдіяльності”, “Основи охорони праці”, “Охорона праці в галузі”, “Цивільний захист”. — К. : Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2011. — 72 с.
7. *Чабан А.* Нова стратегія професійної підготовки робітничих кадрів / *А. Чабан* // *Професійно-технічна освіта*. — 2001. — № 3. — С. 37–40.

References (transliterated and translated)

1. *Kobylianskyi O. V.* Teoretyko-metodychni osnovy navchannia bezpeky zhyttiediyalnosti studentiv ekonomichnykh spetsialnostey u vyshchyykh navchalnykh zakladakh : monohrafiya (Theoretical and methodological principles of life safety education of economic specialties' students in higher education institutions : monograph). Vinnytsya : Vinnytsia National Technical University, 2012. 590 p.
2. *Maksymovych O.* Modulno-reitynhova tekhnolohiya navchannia u vyshchiiy shkoli (Module rating technology of education in higher school). — [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.lnu.edu.ua>.
3. Natsionalna doktryna rozvytku osvity Ukrayiny u XXI stolitti (National doctrine of education development in Ukraine in XXI century) // *Education*, 2001, № 60–61. P. 1–5.
4. *Pikelna V.* Modulne navchannia u profesiyno-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh (Modular education in vocational schools) // *Vocational education*. 2002, №1. P. 8–11.
5. *Telychko K.* Vazhlyvyi etap u sferi formuvannia ta udoskonalennia systemy profesiynoho rozvytku pratsivnykiv na vyrobnytstvi (An important stage in the formation and improvement of the professional development of employees in manufacturing) // *Protection of labor*. In support to specialists in labour protection. 2013, № 7. S. 37–44.
6. Typovi navchalni prohramy normatyvnykh dystsyplin “Bezpeka zhyttiediyalnosti”, “Osnovy okhorony pratsi”, “Okhorona pratsi v haluzi”, “Tsyvilnyi zakhyst” (Typical standard curriculum for prerequisite subjects “Life Safety” “Fundamentals of Occupational Safety”, “Labour Protection in the Field”, “Civil Defense”). Kyiv : Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, 2011. 72 p.
7. *Chaban A.* Nova stratehiya profesiynoyi pidhotovky robitnychykh kadriv (The new strategy for workforce professional training) // *Vocational education*. 2001, № 3. P. 37–40.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2013

А. Кобылянский, С. Королевская

Практические аспекты формирования профессиональной компетентности при изучении дисциплин цикла безопасности жизнедеятельности

Проанализированы особенности системы профессионального обучения и подтверждения квалификации работников в Украине. Рассматриваются практические аспекты формирования профессиональной компетентности по безопасной жизнедеятельности в процессе подготовки работников к профессиональной деятельности. Автор предлагает формировать у студентов компетентности по безопасности жизни и деятельности человека, следуя принципам преемственности и непрерывности обучения. Ведущую роль в формировании компетентности по безопасности жизнедеятельности играет учебная дисциплина “Безопасность жизнедеятельности”, поскольку она является дисциплиной, использующей достижения и методы фундаментальных и прикладных наук по философии, биологии, физике, химии, социологии, психологии, экологии, экономике, менеджменту и т. д. Одной из профессиональных компетенций в производственно-технологической деятельности, которые воспитывает дисциплина “Безопасность жизнедеятельности”, является способность ориентироваться в основных методах и системах обеспечения техногенной безопасности, обоснованно выбирать известные устройства, системы и методы защиты человека и природной среды от опасностей.

Ключевые слова: охрана труда, компетентность, практическая подготовка.

A. Kobylyansky, S. Korolevska

Practical Aspects of the Formation of Professional Competence in the Study of the Disciplines of Life Safety Cycle

The article analyse peculiarities of the system of professional education and proficiency testing of workers in Ukraine. Practical aspects of formation of professional competence for safe living in the process of workers preparing to the professional activity are under consideration. The authors propose to shape students' competence in life safety and activity of a human following the principles of continuity of learning. Leading role in shaping the competence of life safety plays educational subject “Life Safety” as far as it uses the methods and achievements of fundamental and applied researches in philosophy, biology, physics, chemistry, sociology, psychology, ecology, economics, management, etc. One of the professional competencies in the production and technical activities fostered by “Life Safety” discipline is the ability to navigate the basic methods and systems of technological safety supporting, reasonably choose established devices, systems and methods for humans and environment protection of from the hazards.

Key words: labor protection, competence, practical training.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор В. І. Клочко